

S rozvojem a modernizací státu a státní správy se objevila potřeba získávat údaje, zprvu jen o početním stavu populace žijící na daném území. Hlavními pohnutkami ke konání celozemských soupisů obyvatelstva byly zpočátku daňové a vojenské důvody. Na základě rostoucích požadavků státní správy se začal okruh zjišťovaných údajů o obyvatelstvu, které byly nejprve zaměřeny pouze na demografické charakteristiky populace, rozšiřovat.

V předkládané práci jsem se zabývala celozemskými soupisy a sčítáními lidu, která se uskutečnila na našem území do roku 1950 včetně. Blíže jsem se zaměřila na zjišťování národnosti sčítaných osob. Teprve při sčítání lidu 1880 se na sčítacím tiskopise objevila rubrika „Umgangssprache“ (obcovací řeč), jejímž prostřednictvím byla stanovována národnost obyvatelstva v předlitavské části Rakousko-Uherska. Na údaje o národnosti obyvatelstva v Předlitavsku a následně i v ČSR, které se významně promítaly nejen do politického dění, ale také do řady oblastí života společnosti, byly vázány další právní předpisy. Se způsobem určování národnosti obyvatelstva byly spojeny konflikty, z nichž řada byla řešena správními orgány. Významné nálezy NSS, vydané v souvislosti s určování národnosti obyvatelstva při sčítání lidu, jsou v této práci zmíněny.

Práce zahrnuje dlouhé období 300 let. Počáteční mezník tvoří soupis poddaných podle víry, který se uskutečnil na území Čech v roce 1651 a je zakončena sčítáním lidu 1950. Ačkoliv se sčítání lidu 1950 uskutečnilo již po změně politicko-společenských poměrů v naší zemi, zvolila jsem si toto sčítání lidu jako konečný mezník práce z několika důvodů. Jednak stále ještě při realizaci tohoto sčítání byla jeho právním základem příslušná prvorepubliková zákonná norma, navíc počínaje tímto sčítáním byla otázka zjišťující národnost sčítaných osob formulována stejně jako je tomu i dnes, kdy národnost obyvatel je zjišťována podle

jejich subjektivního názoru v době sčítání, (tj. jedná se o deklaratorní otázku) a nelze opomenout ani tu skutečnost, že po skončení druhé světové války došlo k odsunu Němců z našeho území. Přestože při sčítání lidu 1950 a i při později uskutečněných, byla národnost zjišťována pouze na základě subjektivního osobního přesvědčení sčítaných v okamžiku sčítání, důsledkem poválečných změn již určitá národnostní pestrost, kterou se vyznačovala prvorepubliková populace žijící na našem území, byla ztracena a výsledky pouze potvrzovaly národnostní homogennost s dominantním zastoupením národnosti české.

Text je rozdělen do pěti kapitol. V první kapitole jsou přiblíženy nejstarší celozemské soupisy obyvatel. Prvním celozemským soupisem obyvatelstva, bez duchovenstva a vojska, uskutečněným pouze na území Čech v polovině 17. století, byl soupis poddaných podle víry. Soupis byl iniciován katolickou církví v souvislosti s procesem rekatolizace. Rovněž pouze na území Čech byl realizován počátkem 18. století soupis konzumentů soli. Teprve konskripce, jejichž hlavním cílem bylo získávání potřebných údajů pro doplňování vojska, probíhaly i na Moravě a ve Slezsku. Jejich výsledky jsou ovšem dochovány značně torzovitě.

Druhá kapitola se již věnuje sčítáním lidu uskutečněným na našem území zejména v druhé polovině 19. století. Teprve sčítání lidu v roce 1857 bylo prvním celozemským soupisem, který byl proveden v českých zemích k jednomu dni. Poté do zániku Rakousko-Uherska bylo v Předlitavsku realizováno ještě dalších pět sčítání lidu, jejichž obsahová náplň se postupně rozšiřovala.

V následující kapitole jsem se zaměřila na prvorepubliková sčítání lidu. Sledovala jsem způsob zjišťování národnosti obyvatel i spory s tímto spojené a uvedla jsem vybrané nálezy NSS, které s touto problematikou souvisely.

V předposlední kapitole je zmíněna situace po podepsání Mnichovské dohody. V tomto období proběhlo sčítání lidu, povolání a podniků také na území odtrženého pohraničí českých zemí, při kterém

byla národnost zjišťována sice na základě subjektivního názoru sčítaných v okamžiku sčítání, ovšem získané výsledky nelze z důvodu tehdejší geopolitické situace pokládat za věrohodné.

Poslední kapitola se věnuje prvnímu sčítání lidu, které proběhlo po roce 1945, kdy způsob zjišťování národnosti byl stejný jako je dnes. Po druhé světové válce uplatněný způsob stanovení národnosti určoval v souvislosti s poválečnými změnami a s aplikací Benešových dekretů osudy konkrétních osob a jejich majetku.

V práci jsem vycházela také z archivních materiálů, z nichž některé uváděné dosud nebyly publikovány.